

בורר [ג']

בשיעור זה נעסוק בע"ה ביסוד ההיתר של התנאים המתירים ברירה. בעקבות זאת, נדון גם בהיתר של 'לאלתר' ובהגדרתו, ונבחון האם ישנם מקרים שבהם יהיה מותר לבורר אפילו פסולת מתוך אוכל. דיון זה, תפס מקום רב באחרונים, בעיקר בעקבות הוצאות עצמות מן הדג או מן הבשר.

- א. יסוד הפטור בביררה בהעמדות השונות בגמ': שבת עד: עיינו בהבנת רש"י (בכל הסוגיה: ד"ה פטור, אוכל, ובורר); תוס' ד"ה וז"ה בורר ואוכל; ר"ח (עד: שורה 2 מהרחבות "מ"ט... לאכילה בלבד"); רמב"ן ד"ה וז"ה מותר לאפות [חידושי הר"ן המיוחסים ד"ה ולבו ביום; חידושי הר"ן החדשים – מוסד הרב קוק, ד"ה מתקיף לה רב יוסף].
שו"ת הרשב"א ח"ד סימן ע"ה (מצ"ב); ר"ן לב. באלפס ד"ה אמר רב פפא האי מאן; שלטי הגיבורים שם אות ג', באמצע העמוד "וכתב הר"ן בשם הרשב"א... מה שלא דמו הם".
סחיטת פרי בוסר לתוך מאכל – שו"ע ש"כ ה' (מקור דעת ר"ת בתוס' שבת קמ"ד: ד"ה חולב), ומ"ב שם ס"ק כ (מקור דבריו בט"ז ס"ק ד, ובמג"א ס"ק ז).
- ב. הגדרת לאלתר – ר"ח "והאוכל מתוך פסולת דשרי..." (אמצע עד:); תוס' ד"ה ולא ידענא; ריטב"א (החדשים) ד"ה אמרוה קמיה וז"ה ולא ידענא; מאירי ד"ה זה שביארנו; חידושי הר"ן המיוחסים ד"ה ולענין פסק הלכה; בית יוסף ש"ט (קרוי לתחילת הסימן) "ושיעור לאלתר... פליגנהו בתרתי"; רמ"א ש"ט א'; מ"ב ובה"ל ד"ה כדי לאכול וז"ה וכל מה שבורר [בן איש חי שנה שניה, בשלח, א "וכל שהוא בורר..."]; מג"א שכ"א ס"ק טו [שבת קטו. לענין קניית ירק – ר"ן (והמ"מ) בשביתת העשור פ"א ה"ג שראינו לעיל ב'מין אחד']; מאירי; שעה"צ תרי"א ס"ק ט; הגרשז"א בשש"כ ח"א הע' קפ"ה, ר', ר"ג; הגרשז"א בשש"כ (ח"ג) תיקונים ומילואים הע' י (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד ע"ד בענין בורר; איל משולש ח' הע' כב).
בשני מיני אוכלין – פרט לדברים שעסקנו לעיל – עיין בה"ל ש"ט ג' ד"ה שבירר.
- ג. ברירה תוך כדי אכילה והוצאת עצמות מדגים וכד' – הרמב"ן הנ"ל ד"ה וז"ה מותר לאפות; בה"ל ש"ט ד, ד"ה הבורר פסולת וז"ה מתוך אוכל; חזו"א נ"ד; שש"כ ג', יא-יז (שו"ת שבט הלוי ח"א סימן פ"ג).

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף עד עמוד א

וכי מותר לאפות לבו ביום וכי מותר לבשל לבו ביום אלא אמר רבה וכו'. פ"י מסברא קסבר רבה שאין בבורר פחות מכשיעור חיוב כאופה פחות מכשיעור שאין דרך ברירה בכך אלא כאוכל ומצא פסולת בתחיתכה שהוא אוכל, ומפריש פסולת מתוך אוכל הוא שמותר, ורב יוסף אמר דכיון דכשיעור חייב פחות מכשיעור נמי אסור דדרך בירור הוא שכל בורר קימעה קימעה הוא בורר עד שמצטרף לחשבון גדול, אי נמי רבה לאו לפרוקי

קרשיא דר"ח אתא אלא לפרוקי ברייתא אתא וקושיא לא שמייע ליה, ועולא ורבה תרוייהו אברייא קיימי וגמרא דקא מסדר להו בתר אתקפתא, וכן במקומות הרבה בתלמוד כאותה דבפ"ק (ה' א') בהנחה על מקום ד'.

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף עד עמוד א

ולבו ביום לא יברור אפילו אוכל מתוך פסולת ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. שכן מצינו חיוב חטאת בבורר אוכל מתוך פסולת כדמוכח בפרק תולין דאמר' משמרת משום מאי מתרינן ביה משום בורר מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח פסולת אף כאן נוטל אוכל ומניח פסולת אבל לפי שעה לאכול לאלתר כשהוא אוכל מתוך פסולת אינו אלא דרך אכילה דבהיתירא עסיק ואלו ה' פסולת מתוך אוכל אפי' לאכול לאלתר אסור דלעולם הוא דרך ברירה וחייב דבאיסורא עסיק. ומעתה לא תיקשי לרב המנונא הא דפ' תולין דהא איהו הוא דאמר דבורר ומניח אוכל מתוך פסולת דוקא כדי לאכול לאלתר דאין דרך ברירה בכך, וכן פ' הרא"ה ז"ל וכן פירשנו למעלה. וא"כ רב המנונא מודה לאב"י דאפילו אוכל מתוך פסולת אסור לבו ביום והא דנקט חיובא דפסולת מתוך אוכל לאשמועי' דאפילו לאלתר חייב ולאב"י קשיא ליה דכי היכי דרישא באוכל מתוך פסולת סיפא נמי כהאי גוונא. וקשיא לי דהא אין זה חדוש לאשמועי' דפסולת מתוך אוכל אסור אפילו לאלתר דהא מדויקי' שמעי' לה. ולי נראה דלרב המנונא אוכל מתוך פסולת מותר לבו ביום ולאב"י אסור אלא א"כ אוכלו באותו מעמד מיד והיינו דקאמר בורר ומניח לאלתר ולא תקשי לרב המנונא הא דתולין דאיהו שרי לבו ביום אפי' הכי אין דרך ברירה בכך כל היכא שאינו בורר לצורך מחר דאז ודאי נראה כבורר לאוצר כנ"ל. וי"מ דלרב המנונא אוכל מתוך פסולת אפי' לצורך מחר מותר דבהא לא אשכחא יסורא /איסורא/ דאי לא לוקמה כולה בבורר אוכל מתוך פסולת ורישא לבו ביום וסיפא למחר ולא תקשי לן ההיא דתולין דהא דאמר' מה דרכו של בורר היינו בנפה וכברה דומיא דמשמרת לפי שמשמרת ביין בנפה וכברה בפירות דבנפה וכברה אפילו אוכל מתוך פסולת חייב ולהני פירושי רב המנונא ואב"י פליגי, וליכא לאקשווי לאב"י מכיון דבו ביום אינו חייב חטאת היאך שרי לאלתר דהא בישול ואפילו לאלתר אסור דכיון שאינו אלא לפי שעה אינו אלא כמתעסק באכילה:

חידושי הר"ן מסכת שבת דף עד עמוד א

מתקיף לה רב יוסף וכי מותר לאפות פחות מכשיעור. וא"ת ורב דנאדי מאוקמתיה דעולא משום מאי דאתקיף עלה רב חסדא וכי מותר לאפות לבו ביום היכי לא אסיק אדעתין דאוקימתא דיליה מצינן לפרוכי נמי האי פירכא וכדאתקיף ר' יוסף לר' חסדא י"ל דהוה קס"ד דר"ח דכל שאינו בורר אלא פחות מכשיעור לאו בורר מקרי שאינו אלא כאוכל ונמצא פסולת בתוך החתיכה שמפריש הפסולת מתוך האוכל ואוכל שהוא מותר ורב יוסף לא ניחא ליה בהכי משום דדרך ברירה נמי בהך הוא שכל הבורר קימעא הוא בורר עד שמצטרף לחשבון גדרל:

שו"ת הורשב"א חלק ד סימן עה

תשובה: מסתברא: דהא דפריס סילקא, דוקא במחתך דק דק, כדי לאוכלו למחר, או אפי' לבו ביום, ולאחר שעה. לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק בשערב [אולי צ"ל: בערב/ בשולן]. וכל שדרכו בכך, ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד, מותר. שלא אסרו על אדם לאכול אכלו חתיכו גדולות או קטנות. דכענין שאמרו (שבת ע"ד ע"א) לענין בורר: היו לפניו שני מיני אוכלין, בורר ואוכל. בורר ומניח לא יברור. ואם בורר, חייב חטאת. ופירשה אב"י דה"ק: בורר ואוכל לאלתר. בורר ומניח לאלתר ולבו ביום, לא יברור. ואם

בירר, נעשה כבורר לאוצר, וחייב חטאת. דאלמא: כל שאוכל לאלתר, כדרך שדרכן של בני אדם לאכול, אע"פ שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת, בשמניח לאחר זמן, ואפי' לבו ביום, וה"נ דכוותה היא...

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף עד עמוד א

אמרוה קמיה דרבא ואמר להו שפיר אמר נחמני. ונמצינו למדין אליבא דהילכתא דכל לברור אפילו לבו ביום אסור ואפי' בידו ואפי' אוכל מתוך פסולת, וחייב חטאת יש בו אליבא דאביי ורבא מיהת, ובנפה וכברה חייב אפי' לאכול לאלתר, ובקנן ותמחוי פטור אבל אסור, ואין לנו מותר אלא לברור לשעתו בידו אוכל מתוך פסולת כדברי אביי ורבא, ולדעת התוספות אפילו פסולת מתוך האוכל כשעושה בידו לשעתו, ואין היתר זה מחזור.

בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף עד עמוד א

זה שביארנו שהבירה אב מלאכה לא כל הצדדין שוים בה כיצד מי שהיו לפניו מיני אוכלים מעורבין ורוצה לברור לו מין מתוך מין או אוכל מעורב עם פסולת ורוצה לברור לו אוכל מתוך פסולת מותר לו לברור בידו לאכול לאלתר ופי' בתלמוד המערב כל זמן שהוא מיסב על השלחן ולא דוקא שיאכל תכף לבירה אלא כל שהוא מיסב ודעתו לאכלם או להאכילם לבני שולחן קודם עקירת שולחן לאלתר הוא ומותר שאין זה אלא כפוצע את האגוזים ואוכל מה שבתוכם וזורק השאר וכל לצורך אחר זמן אפי' לבו ביום אסור שנעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת ובקנן או תמחוי אסור אף לאלתר אלא שפטור ובנפה וכברה אף לאלתר חייב וכן אם בירר פסולת מתוך אוכל אף בידו ואף לאלתר חייב וכל ברירה שהיא אסורה איסורה אף בפחות מכשיעור ר"ל פחות מכגורגרת אף על פי שאין בה חיוב חטאת שחצי שיעור אסור מן התורה:

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף עד עמוד א

ולענין פסק הלכה לברור אוכל מתוך פסולת כדי לאכול לאלתר או להניח ולאכול לאלתר מותר. ודוקא בידו בלבד אבל לבו ביום אפילו בידו אסור וכן הדין בשני מיני אוכלין המעורבין זה בזה דהרי הן כאוכל ופסולת ולא התירו אלא בידו ולאכול לאלתר הא לבו ביום אפי' בידו אסור אבל בקנן ובתמחוי אפי' לאכול לאלתר אסור ובכברה ובנפה חייב חטאת ואפי' אוכל מתוך פסולת אבל לברור פסולת מתוך אוכל אפילו בידו ולאכול לאלתר אסור וכההיא דחזקי, ופי' לאלתר כל זמן שעומד באותה סעודה בלבד והכין פירשו לה בירושלמי גבי שמעתין דהכא. וכן נראה דעת הרי"ף ז"ל דבכולהו זולתי לחומרא. וי"מ דה"מ בדברים שדרכן לברור לאוצר דכל דמנח להו מיחזי כמאן דמנח להו לאוצר. ולפי' צריך לאוכלן לאלתר. אבל דברים דלאו אורחיהו לאנוחיהו לאוצר אפי' לבו ביום שרי דהא ליכא למיחש למידי ולפיכך מי שבורר גרעיני רמונים מתוך קליפתן אפילו לבו ביום שרי:

בית יוסף אורח חיים סימן שיט

ושיעור לאלתר כתבו הרא"ש והר"ן בשם רבינו חננאל (שם. ושם): דהיינו שיעור מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד. וכן כתב הרב המגיד בפרק ח' (ה"ג) וכן כתב רבינו ירוחם בחלק שמיני (דנתיב י"ב עו ע"ד) אלא שכתב קודם לכן וזה לשונו ואפילו ביד שאמרנו דמותר דוקא לאלתר כלומר לאותה סעודה אבל לבו ביום כלומר שבורר ומניח לצורך סעודה אחרת של אותו יום בעצמו אסור. ונראה לי דהכי קאמר שאם הוא בורר אחר סעודה כל שבורר לצורך סעודה אחרת באותו יום בעצמו הוי לאלתר ואם כשהוא בתוך סעודה בורר אינו יכול לברור אלא לצורך אותה סעודה בלבד וכן אם בורר קודם סעודה צריך לאכלם בתוך

הסעודה הראשונה ואם השהה מהם עד אחר שעמד מסעודתו לא מיקרי לאלתר וחייב. והמרדכי (בהגהות ריש פרק כלל גדול) כתב דדוקא להתחיל ולאכול אחר ברירתו שרי אבל לאכול אחר נעשה כבורר לאוצר. והרמב"ם בפרק ח' (ה"ב - יג) כתב וזה לשונו הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר בנפה ובכברה חייב בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור ואם בירר בידו לאכול לאלתר מותר הבורר אוכל מתוך פסולת בידו להניחו אפילו לבו ביום נעשה כבורר לאוצר וחייב היו לפניו שני מיני אוכלין מעורבין בורר אחד מאחד ומניח לאכול מיד ואם בירר והניח לאחר זמן אפילו לבו ביום כגון שבירר שחרית לאכול בין הערביים חייב. ומשמע דלא שרי אלא לברור כדי לאכול מיד אחר ברירתו כדברי המרדכי. ואפשר שכל שבורר לצורך סעודה כל זמן שמיסב באותה סעודה חשוב לאלתר כדברי רבנו חננאל. ומכל מקום אם בירר להניח עד אחר שלש או ארבע שעות נראה מדבריו שיש חילוק בין בורר אוכל מתוך פסולת לבורר אוכל אחד מאחר דבורר אוכל מתוך פסולת חייב ובבורר אוכל אחד מאחר לא מיחייב אלא אם כן בירר שחרית לאכול בין הערביים אלא שאיני יודע מנין לו חילוק זה ואם לא נתכוין לכך קשה אמאי פלגינהו בתרתי:

בן איש חי שנה שניה פרשת בשלח סעיף א

א. בורר פסולת מתוך אוכל אפילו בידו אחת ואפילו כדי לאכול לאלתר חייב, אבל אם בורר אוכל מתוך פסולת אם בורר בכלי המיוחד לברור בו חייב, ואם בורר בידו אם לאכול לאחר זמן חייב, ואם לאכול לאלתר מותר. וכל שהוא בורר לאכול לאחר שעה חשיב בורר לאח"כ ואסור. ואם בורר לסעודה שמתחיל בה אחר פחות משעה מותר, אף על פי שהסעודה שאוכל בה נמשכת אכילתו בה הרבה שעות מותר:

מגן אברהם סימן שכא ס"ק טו

טו (פמ"ג) (מח"ש) לאכול מיד - או שהתרנגולים יאכלו מיד שרי לחתוך [ר"ן] שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו בחתיכות גדולות או קטנות א"כ הוי דרך אכילתו בכך [ב"י] ובש"ג מפקפק על היתור זה וגם הרב"י כת' ליהרר לחתוך לחתיכות גדולות קצת ע"ש אבל במדינתנו נהגו לחתוך הצנן דק דק מאד ויש להם על מי שיסמוכו ועכ"פ אסור לעשות עד יציאת בה"כ דבעינן סמוך לסעודה ממש כמ"ש ריש סי' ש"ט וכ"מ בר"ן ס"פ ט"ו:

חידושי הר"ן מסכת שבת דף קטו עמוד א

אתאי איגרתא ממערבא משמיה דרבי יוחנן דאסור. אפשר דמהכא משמע דקניבת ירק (בטלי בטולה) [בטוליה בטלה] ולפיכך לא הביא הרב אלפסי ז"ל מזה כלום אבל הר"ם במו"ל פסק להתיר וביה"ך שחל להיות בשבת הוא אסור ודלא כרבי יוחנן ואף הוא ז"ל כתב בפרק י"א מהלכות שביתת עשור שכבר נהגו בשנער ובמערב שלא לקנב את הירק וכיוצא ביום הכפורים אלא נוהגין בו כשבת לכל דבר:

שער הציון סימן תריא ס"ק ט

(ט) מאירי. ובזה מתרץ גם כן מה שיש לדקדק על היתר דפציעת אגוזים מאחר שאינו לאכול לאלתר, והלא לעיל בסימן שכ"א סעיף י"ט בהגה מוכח דאסור, אכן לפי הנ"ל ניחא, דכיון דהוא סמוך לערב הוי כמו שמכין עצמו לאכול לאלתר, וכעין זה תירץ גם כן בדרכי משה בשם מהר"א, עיין שם. ודע, דלפי זה פשוט, אם אין לו ירק או אגוזים הרבה ואינו צריך להשהות עליהם זמן מרובה, בודאי יש לו לאחר הדבר עד סמוך לחשכה כדי שיהא סמוך לסעודת הערב, וכמו שהוא הלשון בתוספתא מפציעין וכו' עם חשכה: